

Свободата на изразяване в периферията

Кремъл и медиите

Maria Lipman

25 May 2020

С идването си на власт Владимир Путин започва да ограничава свободите, на които руските медии се радват по времето на Елцин. След протестите от 2011-2012 г. дори медиите с малка публика, които все още се стремят към редакторска независимост, са подложени на натиск. Наскоро подемот на гражданския активизъм и бързата експанзия на интернет технологиите вдъхнаха нова надежда, макар че неправителствените медии все още са безсилни пред политическия монопол на Кремъл.

Политическите и икономическите реформи, проведени след разпадането на комунизма, радикално измениха руския медиен пейзаж. Както казва журналистката Наталия Тимакова, „идеалният пример за взаимодействие с пресата бе по времето на Борис Николаевич Елцин, който като цяло не вярваше в разправата с журналисти“. [1] Тимакова има уникалната възможност да наблюдава отблизо руската политика и отношенията между властта и медиите. През 1990-те години тя е сред журналистите, отразяващи президента Елцин. В края на десетилетието тя и двама нейни колеги прекарват дълги часове в разговори с Владимир Путин точно преди да стане президент на Русия. [2] Тимакова работи като пресекретар на Дмитрий Медведев както по време на президентския му мандат, така и докато е министър-председател (2012-2018 г.).

Много журналисти в руските медии през ранния постсъветски период вероятно ще се съгласят с Тимакова. Времето е белязано от вълна на идеализъм и ентузиазъм, а руските репортери и редактори се впускат в изграждането на новите посткомунистически медии. Въпреки това изцяло позитивните оценки на руската медийна сцена от 1990-те не са съвсем уместни. Обръщайки се към миналото, критиците отбелязват, че новопоявилите се тогава медийни магнати използват медиите си за собствените си политически и икономически интереси. Те говорят за „инцестно“ отношение между бизнеса (собствениците на медии не са изключение) и държавата. [3] Кампанията за преизбирането на Елцин е координирана в тясно сътрудничество между членове на кремълската администрация и част от най-богатите руски магнати, обичайно наричани „олигарси“. „Олигархичните медии“ изиграват ключова роля в тези усилия. След преизбирането на Елцин „олигарсите“

се впускат в ожесточено съревнование за всичко, което могат да заграбят, и се възползват от медийните си ресурси като оръжия в тази борба.

Все пак през 1990-те руската преса остава неограничена от държавата. Трудно пренебрежим факт, имайки предвид десетилетията на съветска цензура, когато и дума не може да се излъчи или напечата без предварителното одобрение на комунистическия цензор. Медийната среда от 1990-те действително не отговаря на високите демократични или етични принципи, но за сметка на това частната собственост и отсъствието на наложени от държавата регулации осигуряват плурализъм при отразяването на събития и в изразяването на мнения.

Сред най-важните медийни проекти, започнали в началото на 1990-те, са *Комерсант*, висококачествен бизнес и политически всекидневник, както и *НТВ*, национална телевизия, основана от медийния магнат Владимир Гусински. *НТВ* си спечелва славата на сериозна и влиятелна новинарска организация, когато, наскоро след създаването ѝ младите ѝ репортери предлагат критично отразяване на Първата чеченска война (1994-1996). Всеки ден потресавачи сцени се появяват на телевизионните екрани в руските домове и провокират широки антивоенни настроения, принуждавайки Елцин да иницира мирни преговори. *НТВ* надминава конкурентните си държавни канали с нивото си на постсъветски професионализъм, качество и стил.

Първият мандат на Путин

Когато Владимир Путин става руски президент през 2000 г., основната му цел е да утвърди властта на държавата. От самото начало политическата мощ неотклонно се съсредоточава на върха на изпълнителната власт – окръжните губернатори, партиите и федералното законодателство скоро се оказват под правителствен контрол. Путин се превръща в безспорен и неоспорван лидер.

В края на мандата на Елцин държавата контролира само една държавна телевизионна компания – *ВГТРК*. След като става президент, Путин и администрацията му поемат контрола върху другите два основни телевизионни канала – *НТВ* на Гусински и *ОРТ/Останкино* (днешния Първи канал), бившата съветска телевизия, собственост на държавата. След разпада на Съветския съюз Борис Березовски, друг влиятелен медиен магнат, придобива част от собствеността и *де факто* контрола над *ОРТ*.

В рамките на две или три години, използвайки всевъзможни средства, но не и пряко насилие, Кремъл успява да се отърве от всички медийни олигарси, като ги лишава от медийната им собственост и ги принуждава да напуснат Русия. [4] *НТВ* на Гусински е превзета от *Газпром-Медиа*, филиал на държавно контролирания гигант *Газпром*. Държавата не тормози и не преследва журналистите от *НТВ*; тя представя превземането на *НТВ* като бизнес конфликт между *Газпром* и Гусински. Това е хитър ход, защото е малко вероятно хората да симпатизират на някакъв си „оял се богаташ“, който има проблем с държавата. Структурата на собствеността на *ОРТ* е по-усложнена, но в крайна сметка също попада под държавен контрол. „Олигархичната телевизия“ прекратява съществуването си.

Преразпределението на медийни активи към лоялни собственици си остава предпочитаният от Кремъл инструмент, гарантиращ контрол над медиите, без да се налага да се прибегва към преки репресии над журналисти и редактори. В първите години националните телевизионни канали са основната цел. След време обаче тези тактики отново и отново се прилагат към останалите медии.

Докато Кремъл и съюзниците му затягат контрола над националната телевизия, редакторската политика също следва генералната линия. До края на първия мандат на Путин трите федерални телевизионни канала, чийто обхват значително надминава този на останалите руски медии, се превръщат в политически инструменти на Кремъл. Путин вече всекидневно присъства на екрана. Националната телевизия излъчва образа на Путин като здраво държащ властта – гарант на социалната и политическата стабилност, последна инстанция по всички проблеми – и унищожава вярата в каквато и да било алтернатива. По време на федералните предизборни кампании телевизията агитира гражданите да гласуват за прокремълската партия *Обединена Русия*. През останалото време отразяването има по-скромни цели: да лансира, да омаловажи или да игнорира дадени събития, както и да дискредитира индивиди и групи според политическите интереси на Кремъл.

Кремълското управление на телевизиите разчита на сътрудничество, а не на налагане. Тримата топ тв мениджъри – Олег Добродеев от *Русия – 24* (Общоруската държавна телевизионна и радиопредавателна компания), Константин Ернст от *Първи канал* и Владимир Кулистиков от *НТВ* – са натоварени със задачата да оформят общественото мнение в интерес на Кремъл и се превръщат в неговите най-ентузиазирани и ефикасни сътрудници. По думите на Светлана Миронюк, бивш топ мениджър на държавната новинарска агенция *РИА Новости*: „Никога не е имало никаква ... пряка принуда на редакторите или собствениците. [Те си го направиха] сами.“ [5]

Институционален упадък, индустриален подем

През първото десетилетие от новото хилядолетие скокът на цените на петрола води до икономически растеж. Това се отразява и върху медиите. Важно следствие е бързият ръст на рекламния пазар. Медийната индустрия, основно телевизията, е във възход. Телевизионните компании се разширяват и започват да продуцират филми и сериали, както и да извършват други дейности. Те овладяват нови формати и технологии и усъвършенстват бизнес операциите си. Конкуренцията за рекламните приходи е свирепа и се разгръща основно около развлекателните програми.

Преминаването към развлекателни програми е важно следствие от икономическия ръст. След като смутните времена на 1990-те преминават в стабилност и относителен просперитет, руското население става по-летаргично. През 2003 г. руското новинарско списание *Компания* пише: „Като цяло руската телевизия вече е сведена до развлечение. От бизнес гледна точка това е оправдано, защото телевизионните компании започнаха да извличат печалба. От гледна точка на общественото благо обаче е проблематично, защото електронните медии вече не могат да контролират работата на правителството.“ [6] Възходът на медиите като индустрия е съпроводен от институционален упадък, доколкото строгият държавен

контрол отнема на медиите функцията да контролират изпълнителната власт.

Независимо че правителството на Путин се гордее с прогонването на „олигархичните медии“ от Русия, медийните активи, натрупани по време на неговото управление, са мащабни и значително надвишават онези на Гусински и Березовски от 1990-те. Лоялността към президента идва на дневен ред – едрият бизнес като цяло, както и собствениците на медии в частност се кълнат във вярност на човека в Кремъл.

Част от медиите с най-мащабна публика са завзети от магнати в енергийния и банковия сектор, които забогатяват през първото десетилетие след 2000 г. В края на десетилетието Националната медийна група (*НМГ*) е контролирана от бизнес структури, свързани с Юри Ковалчик, за когото често се говори, че е член на вътрешния кръг от стари приятели на Путин. *НМГ* включва два национални новинарски канала (*РЕН ТВ* и *Пети канал*), както и широк набор от други телевизионни, печатни и онлайн активи. [7] В началото на 2011 г. *НМГ* сериозно увеличава собствеността си чрез закупуването на двацет процента от *Първи канал*. [8] През 2016 г. стойността на *НМГ* се оценява на около 150 милиарда рубли (2,9 млрд. долара). [9] Освен самите медии *Банк Россия* на Ковалчук изкупува акции от най-голямата рекламна агенция – *ВИ*. [10]

След първите два мандата на Путин огромни медийни холдинги (включващи почти всички федерални телевизионни канали – новинарски и развлекателни) са съсредоточени в ръцете само на три субекта: самата държава, *Газпром-Медиа* и *НМГ*. През 2006 г. Алишер Усманов [11], чийто основен бизнес е металургичният, купува издателската къща *Комерсант*. Оттогава Усманов става един от най-богатите десет руски магнати. Активите му включват телекоми, медии и интернет компании, но най-сериозните му инвестиции си остават в металургичния гигант *Металоинвест*.

Редно е да се отбележи, че структурата на медийната собственост е непрозрачна. Основните медийни интереси са тясно свързани; преразпределението на дяловете между тях или към доверени лица не е необичайно и обикновено остава встрани от общественото внимание. Следователно е трудно да се каже с точност къде свършва медийната собственост на *Газпром* и къде започва тази на *НМГ*. Едно нещо обаче е ясно. Независимо от това как са разпределени, значимите медийни активи със сигурност попадат под контрола на доверени лоялисти.

През първото десетилетие от новия век в периферията на контролираните от Кремъл медии все още съществуват ниши на свободно изразяване в печата, в радиото, в малки телевизионни канали, а към края на десетилетието вече и онлайн. Но поради елиминирането на политическата конкуренция и обезсилването на механизмите за контрол на изпълнителната власт алтернативните медии стават политически неуместни и неефективни в определянето на политики. Съответно Кремъл може да си позволи снизходителност. Докато Путин натрупва подкрепа от огромното мнозинство руснаци, относително малка остава публиката на неправителствените медии, които като цяло проповядват на вече покръстените.

Словесните свободи на Медведев и протестите от

2011-2012 г.

През 2008 г. Путин се оттегля и назначава близкия си сътрудник Дмитрий Медведев за свой наследник. Путин, макар да е вече министър-председател, остава най-могъщата политическа фигура в Русия, но президентството на Медведев довежда до известни промени. Той е по-млад, не е бил част от КГБ и въвежда либералната реторика на руската политическа сцена. Фразата „политическо размразяване“ става част от жаргона в ранния период на „управленския тандем“ Путин-Медведев.

Националните телевизионни канали продължават да служат единствено на Кремъл, но новата толерантност отприщва по-дръзки критики в неправителствените медии. Някои от доскоро неполитическите медии се политизират. Това важи с особена сила за „хипстърската преса“. Например *Большой город*, двуседмично списание за московския живот, както и списанието *Афиша*, първоначално фокусирани върху културата и свободното време, тогава развиват съпротивителни политически гласове. Появяват се и нови медии. Те включват *ТВ Дождь*, малък оператор, който е стартиран през 2010 г. от Александър Винокуров, средно голям предприемач, и съпругата му Наталия Синдеева. Това е почти уникален пример за частен бизнес, който открито финансира телевизионен канал, отстояващ независимостта на редакторския екип. *ТВ Дождь* значително разширява обхвата си, след като бива включен в пакетите, предлагани от кабелните оператори.

Живналият отново сектор на неправителствените медии е запълнен с репортажи и критически политически анализи, както и с гневни коментари и жлъчни шеги. Периодът на тандема е белязан и от ускорен ръст на интернет разпространението. Повечето основни печатни и радиомедии създават онлайн платформи, а някои комбинират текстово, аудио- и видеосъдържание. Напредналите потребители с либерални възгледи в огромната си част преминават към фейсбук, където разменят препратки към публикации и се включват в дискусии.

Възходът на мрежата поражда „дигитален разрив“, а по-изтънчените потребители често са и с по-критични възгледи. Интернет е зает от репортажи както от професионални журналисти, така и от обикновени граждани за беззаконието, несправедливостта и злоупотребите на правителството и полицията. Броят на блогърите се увеличава, някои придобиват значителен авторитет за десетките хиляди свои последователи. Популярността на социалните мрежи улеснява обмена на информация и социалните връзки. Гражданският активизъм е във възход. След това Путин обявява, че отново ще стане президент.

Путиновите репресии и надигането на антимайданската пропаганда

Промяната към една по-авторитарна политика е продиктувана от масовите улични протести от декември 2011 г., които продължават и през 2012 г. Гневът от хода „рокада“ – Путин и Медведев обявяват, че Путин ще се кандидатира за президент през 2012 г., а Медведев ще стане министър-председател – е подсилен от нечуваните фалшификации на парламентарните избори от декември 2011 г. Протестните шествия избухват в Москва, достигайки в своя пик до сто хиляди участници, но

протести има и в други големи градове. Интернет и социалните мрежи предоставят отлични инструменти за организиране на шествията и за разпространението на информация сред протестната общност. „Хипстърската преса“ ги отразява с ентузиазъм, а журналистите ѝ са в ядрото на протестите.

След встъпването в длъжност на Путин през май 2012 г. Кремъл започва контраофанзива срещу новополитизираните медии и непокорните руски граждани. Контролираната от държавата телевизия стартира кампания за очерняне на антипутинските активисти и журналисти. В речника на новините и на токшоутата навлизат думи като „национални предатели“ и „пета колона“. Горедолу по същото време започва да се упражнява натиск и върху неправителствените медии. Преразпределението на медийни активи, извършено по-рано, улеснява задачата на Кремъл: оттам разчитат, че лоялните медийни магнати ще уволняват смелите редактори и автори и ще опитомяват редакторските политики на медиите си. Това спестява на Кремъл неприятностите, които биха последвали при директна намеса в медиите, при тормоз или преследване на отделни журналисти.

От края на 2011 г. няколко водещи редактори губят работата си по този начин независимо дали са уволнени, или собственикът ги е принудил да напуснат. През декември 2011 г. главният редактор на *Власт*, седмичното списание на *Комерсант* (собственост на Усманов), е принуден да напусне, след като публикува снимка на бюлетина с ругатня срещу Путин. [12]

Всекидневникът *Комерсант*, до този момент висококачествено мейнстрийм издание, губи редица от водещите си журналисти и става доста по-кротък, а качеството му пада под предишните му редакторски стандарти.

Звучен шамар за медийния свят е радикалното преустройство на руската държавна новинарска агенция *РИА Новости* от края на 2013 г. Решението е лично на Путин. [13] Ръководителят на *РИА Новости* Светлана Миронюк, която е изключителен професионалист и уважаван медиен мениджър, е заменена с телевизионния водещ Дмитрий Кисельов. Той е известен с пламенните си тиради срещу всеки, когото Кремъл смята за руски враг: украинските политици, хомосексуалните, американците и т. н.

Месец след *РИА Новости* и *ТВ Дождь* е подложена на натиск. Под претекст за неетичен въпрос към зрителите, качен на сайта им, всички кабелни оператори прекратяват договорите си с телевизионния канал. Обосновано е допускането, че на кабелните оператори им е наредено „отгоре“. *ТВ Дождь* е принудена да премине само към онлайн разпространение и изведнъж да изгуби около деветдесет процента от зрителите си. [14]

След това е атакувана Галина Тимченко, главният редактор на *Lenta.ru*, политически уебсайт, притежаван от милиардера Александър Мамут, който е сред основните собственици на интернет медии. Докато Тимченко е негов главен редактор, *Lenta.ru* придобива политическа смелост и се превръща в задължително четиво за интересуващите се от висококачествена журналистика. След като Мамут уволнява Тимченко, почти всички членове на екипа ѝ напускат в знак на протест.

През 2014 г. Павел Дуров, основател на *ВКонтакте*, най-голямата руска социална

мрежа (използва се от 80% от руснаците на възраст между 18 и 24 години), е принуден да продаде компанията на партньор на Усманов, а впоследствие и напуска Русия. [15] През 2016 г. тримата водещи редактори в медийния холдинг *РБК* (собственост на милиардера Михаил Прохоров) са уволнени или принудени да напуснат след публикуването на репортажи и разследвания по чувствителни политически теми. През 2017 г. Прохоров продава активите на непослушните си медии на енергийния магнат Григори Березкин, заклет кремълски лоялист. [16]

Когато започва войната в Донбас след анексирането на Крим през 2014 г. руската национална телевизия се впуска в интензивна пропагандна кампания. Телевизионните канали с масова аудитория започват да се занимават с украинските „фашисти“ и западните им „господари“. Новинарските програми стават значително по-продължителни и се съсредоточават почти изцяло върху Украйна, а едва малка част от ефирното време се посвещава на самата Русия. Яростните пропагандни атаки усилват руския национализъм още повече чрез ефекта „да се обединим около лидера“, генериран от анексирането на Крим. Рейтингът на Путин, който бе спаднал до малко над шейсет процента след завръщането му в Кремъл, скача на над осемдесет процента след анексирането на Крим. Остава на тези нива и по време на преизбирането му през 2018 г. (макар и по-късно да спада отново, а след това да се колебае между шейсет и седемдесет процента).

Най-оглушителната пропаганда по новинарските емисии е смекчена около средата на 2015 г. Изглежда, че Кремъл се завръща към по-привичната си демобилизационна политика, макар и агресивната антизападна реторика и заклеймяването на всеки, обявен за „враг“, да продължава да е запазена марка на двете най-популярни политически „токшоута“ по телевизионния канал *Россия* (част от *ВГТРК*).

Телевизията срещу интернет

Броят на телевизионните зрители постепенно спада. Според *Левада център*, най-голямата независима агенция за проучване на общественото мнение в Русия, 72% от хората цитират телевизията като свой основен източник на информация през 2019 г., което е спад спрямо деветдесет и четири през 2009 г. [17] Най-младото поколение руснаци се информира за новините от онлайн източници, основно от социалните мрежи (едва 42% процента цитират телевизията като източник на новини). Като цяло аудиторията на националните телевизии все още надвишава тази на всички останали източници – гледането на телевизия се е превърнало в навик, то е лесно и безплатно. В същото време доверието в телевизията стабилно спада и от 80% преди десетилетие днес е около 50%.

През лятото на 2019 г. видимо несправедливото дисквалифициране на независими кандидати за московските общински избори провокира нова вълна от масови протести, които са брутално репресирани. Проучване, проведено скоро след това, показва намаляване на допирните точки между млади и стари, между онлайн потребители и телевизионни зрители, между „критици“ и „лоялисти“. [18] Първите симпатизират на протестиращите, а вторите е по-вероятно да не ги одобряват и да вярват, че протестите са подклаждани от Запада или от други „провокатори“

(интерпретацията на държавната телевизия). Изследването твърди, че в бъдеще разрывът между тези две групи ще се задълбочава, а мненията им за политическите и социалните процеси ще се разминават още повече.

„Дигиталният разрыв“ между потребителите на интернет и телевизионните зрители от края на първото десетилетие на новия век става по-незабележим след анексирането на Крим и последвалата вълна от националистически ентусиазъм. Но напоследък „ефектът Крим“ започва да се изтъква и разрывът е отново на дневен ред. Съзряването на поколение, което е технологично грамотно по рождение, както и бързото развитие на многобройни канали за онлайн комуникация като *Ютуб*, *Телеграм* (приложение за криптирани съобщения), видеоблогове и социални мрежи значително допринасят за тази поляризация. Държавната телевизия все още изпълва ефира с „правилно“ съдържание, заклеявява протестиращите и ги представя като пионки на Запада. Но чрез хиляди снимки и видеоклипове с полицейско насилие, достъпни свободно в социалните мрежи, възможностите на правителството да оформят общественото мнение са ограничени.

Достъпът до неправителствени източници на информация е значим фактор, но не бива да се надценява ефектът му върху обществото като цяло. Кремъл може и вече да няма монопол над информацията, но компенсира тази си слабост с повече полицейско насилие и арести на своите политически опоненти. Руското общество развива уменията на гражданско общество и хората се научават да защитават правата си, но правителствените политики на репресиране на малцина, за да бъдат сплашени много други, все още работят. Социално-икономическите протести зачестяват, но политическите митинги като скорошните московски протести на практика не съществуват: строгият държавен контрол върху политическия процес, неконкурентните и фалшифицирани избори като цяло се приемат за нещо естествено.

Интернет под натиск

В отговор на масовите протести от 2011-2012 г. Кремъл втвърдява политиките си срещу опозиционните активисти и започва натиск върху интернет. Държавата успява да постигне значителен успех в налагането на закони, технологични и други ограничения на мрежата. Тези усилия не са в китайския стил на ограничаване на достъпа до информация, те по-скоро подкопават способността на хората да се организират политически. Кремъл няма нищо против хората да „знаят“, но това „знание“ не трябва да подкопава *стабилността*, която Кремъл отъждествява със собственото си политическо господство.

Правителствените мерки са съсредоточени върху наблюдението, по-точно в принуждаването на доставчиците на интернет да споделят личните данни на потребителите. Показателно е решението на съда от 2018 г. да забрани приложението за криптирани съобщения *Телеграм*, след като разработчиците отказват да предоставят декодиращите ключове за достъп до комуникацията на потребителите на *Федералната служба за сигурност (ФСБ)*. Приложението *Телеграм* с над 200 млн. потребители в цял свят е създадено от Павел Дуров, който по-рано е принуден да продаде *ВКонтакте*. Кампанията за блокиране на приложението нанася значителни косвени щети, но поради сложното

устройство на *Телеграм* не успява да го закрие. [19]

Решителна крачка към затягането на контрола върху интернет е направена през пролетта на 2019-а, когато е приет закон за „суверенен интернет“, даващ право на властите да изключват националната интернет мрежа от останалия свят. [20] Правителството обосновава тази мярка с нуждата да защити Русия, в случай че САЩ прекъснат достъпа на Русия до глобалния интернет. Критиците предупреждават, че новият закон ще улесни правителствената цензура. Няколко месеца след приемането на закона обаче експерти твърдят, че на този етап приложението му е технически невъзможно. [21]

В днешна Русия осмелилите се да се организират или да участват в политически митинги или дори в индивидуални акции са бити, арестувани и преследвани. Най-изтъкнатият опозиционер – Алексей Навални, редовно е тормозен, нападан и арестуван по всевъзможни обвинения. Той прекарва 120 дни в ареста само през 2017 и 2018 г. Полицейската операция срещу летните протести от 2019 г. са по-брутални от обичайното. Някои участници са осъдени с дълготрайни ефективни присъди чрез скалъпени набързо съдебни процеси, които се схващат като несправедливи и политически мотивирани (38% от руснаците споделят това мнение според скорошно изследване [22]), а други все още са подсъдими. [23]

Кремъл обаче все още се въздържа от пряко преследване на журналисти. Държавата предпочита да разчита на послушни медийни собственици и да задушават останалите икономически чрез непосилни глоби или отнемане на рекламните приходи (като при *ТВ Дождь*). [24] Независимо дали причината е, че Кремъл осъзнава необходимостта опозицията да изпуска парата или поради нещо друго, но в момента правителството не се опитва да унищожи всяка неправителствена медия. В същото време читателите на „традиционната“ преса спадат драстично. Според проучване на *Левада център* от 2017 г. едва 5% от населението четат вестници всеки или почти всеки ден, а през 1990 г. са били цели 64%. [25]

Руските медии не са мъртви

Политическите решения отдавна са напълно непрозрачни и са предмет по-скоро на спекулации, отколкото на репортажи. Въпреки това алтернативните медии постоянно произвеждат висококачествени материали по значими и чувствителни теми като корупция, злоупотреба с власт, полицейско насилие, изтезания и незаконно съдебно преследване. Тук се вписват някои „стари“ медии и набор от нови, които се възползват от модерните комуникационни формати. Разследващата журналистика е в разцвет. Изобилието от неправителствена информация е внушително и е леснодостъпно за малобройната публика, която се интересува. Както експертите от *Левада център* отбелязват, за да бъдеш действително критично настроен, трябва да разчиташ на няколко неправителствени информационни източника, но хората, които правят това, са около 16% в Москва и 6% на национално ниво. [26]

Ето и няколко примера: *Новая газета*, натрупал славата си чрез отразяване на най-тежките теми, запазва дързостта си. Показателно е скорошно разследване на вестника относно жестоките репресии, включващи и убийства, срещу

хомосексуалните в Чечения. [27] Вестникът отразява и мистериозните убийства и отравяния, свързани с Евгений Пригожин, т. нар. „готвач на Путин“. [28] Алтернативните и неправителствени медийни проекти не са ограничени до Москва. Добър пример е „7×7“ *Хоризонтална Русия*, новинарски и аналитичен уебсайт, основан в Република Коми през 2010 г., с клонове в много средно големи руски градове днес. „7×7“ описва себе си като „територия, свободна от държавата. Това е независим проект, който се стреми да си съдейства с всички жизнени части от гражданското общество“. [29]

Наскоро основаната частна медийна награда *Редколегия* цели да подкрепя онези, които „все още преследват високи професионални стандарти в Русия във време, в което свободната и висококачествена журналистика попада под правителствен натиск“. Вж. <https://redkollegia.org/>. По всичко личи, че бордът на *Редколегия* има богат избор. Наградата се дава поне на двама или трима журналисти всеки месец. През септември 2019 г. Сергей Паркоменко, член на борда на *Редколегия*, пише, че силните материали, получени през последните месеци, са „твърде много, за да можем да изберем“. „Ако някой си е мислел, че руската журналистика е мъртва, то е хубаво да посети сайта на *Редколегия*. Така ще разсее тези си илюзии.“ [30]

Други примери за неправителствени медии включват *Republic.ru*, които описват себе си като „общност от редактори и автори“, отразяващи най-значимите развития в Русия и по света, включително в областта на здравеопазването, науката и историята. *Colta.ru* от своя страна е висококачествен интелектуален източник в сферата на културата, изкуството, науката и обществото. През последните години редактори, принудени да напуснат работата си в Русия, започват да основават сериозни емигрантски издания. Галина Тимченко, бившата редакторка на *lenta.ru*, основава *meduza.io* заедно със свои колеги; онлайн изданието оперира от Латвия. Елисавета Осетинская, бивша ръководителка на *РБК*, създава *thebell.io*; който оперира от територията на САЩ и се фокусира върху бизнес новини и коментари. Независимо от това, че се управляват от и са хостнати в чужбина, и двата проекта разчитат на репортери, работещи в Русия.

ТВ Дождъ може да се е свила, но продължава да съществува. Междувременно нови онлайн видеоканали стават извънредно популярни. Най-успешният сред тях започва работа през 2017 г. в *Ютюб* и е на Юри Дуд. Неговите интервюта с влиятелни руски политици, бизнесмени и хора на изкуството му спечелват шест милиона абонати, основно сред младите. През 2019 г. Дуд продуцира два документални филма на политически чувствителни теми. Единият е за Колима, района, печално известен с част от най-жестоките трудови лагери ГУЛАГ. Другият е за терористичната атака от 2004 г. в Беслан. [31] И двата филма са гледани от милиони интернет потребители.

Доблестните разследващи журналисти обаче трябва да действат на своя отговорност. Ако определени лица с политическо влияние и връзки са разобличени от разследващи журналисти, в отговор може да последва жестоко и безнаказано отмъщение. Няколко журналисти от *Новая Газета* са убити или нападнати през годините. През 2019 г. Иван Голунов, работещ за *meduza.io*, е арестуван по скалъпено обвинение за притежание на наркотици (при брутална полицейска операция властите поставят дрога в раницата му). Този епизод има неочаквано щастлива развръзка. След силна обществена кампания Голунов е освободен и

изцяло оправдан. [32] Отговорността за атмосферата на беззаконие определено се носи от Кремъл, но убийствата и нападенията не са част от политиката. Журналистите, които през последните години са уволнени или принудени да си подадат оставките, не са преследвани допълнително и не са вкарвани в черни списъци, макар и независимостта на редакциите да е компрометирана.

Интернет като предпочитана медия за граждански активизъм

Кремъл предприема мерки срещу употребата на интернет за политическа организация, но той показва известна снизходителност към *гражданския* активизъм. Благотворителни, образователни и екологични инициативи, както и такива за взаимопомощ и защита на човешките права, са в подем. За всички тях интернет е незаменимо средство, а в дадени случаи уебстраниците им стават висококачествена „нишова“ медия. Сред най-ярките примери е ОВД инфо, където се събират данни за незаконни и политически мотивирани преследвания. Предлага се и юридическа помощ. Сходни са казусите с Такие дела (свързан с благотворителна инициатива) и Азрамас (образователна инициатива). Навални и Антикорупционният му фонд (ФБК) продуцират филми, разобличаващи корупцията във високите етажи на властта. Те имат милиони онлайн зрители, макар и Навални, и сътрудниците му да са подложени на постоянен натиск, а понякога и на съдебни преследвания. В своя статия за руския медиен пейзаж Максим Трудолюбов, един от най-проницателните наблюдатели на руското общество, описва медиите като „все по-жизнени“. [33]

Достъпът до алтернативна или неправителствена информация не е затруднен. Човек може да прекара дълги часове в четене и гледане на алтернативни онлайн репортажи, анализи и мнения, да слуша лекции, подкасти и обществени дискусии на всякакви теми, включително и на политически. Всеки, който има интерес и добро познание на чужди езици, има достъп до всякакви чужди източници на информация. *Фейсбук* се развива като социалната мрежа, предпочитана от образованите либерали, които следват мненията, дебатите и препратките, споделяни от приятелите им. Онлайн комуникацията играе ключова и значима роля, защото позволява ефективен обмен на информация и дава възможност за гражданска мобилизация. Но на този етап нишите на свободно изразяване нямат осезаем ефект върху руската политика и законодателство. Загрижен за удържането на непробиваемия си политически монопол, Кремъл прибегва към репресивни мерки в отговор на модерните комуникационни технологии и всеки знак за политизация на обществото.

Footnotes

1. Вж. <https://meduza.io/feature/2018/09/19/s-etogo-posta-sami-ne-uhodyat>.

2. Интервютата са събрани в книгата *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President*, Public Affairs 2000. [Геворян, Н., Колесников, А., Тимакова, Н. 2000. *От първо лице. Разговори с Владимир Путин*. София: Българо-

руски информационен пул].

3. Като инцестно е определено отношението между бизнеса и медиите през 1990-те от базирания в Москва дипломат Глен Уолър, цитиран от Дейвид Хофман. David Hoffman, *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*, New York: Public Affairs 2002. [Хофман, Д. 2002. *Олигарсите: Русия преди Путин*. София: Световна-библиотека-София].
4. Детайлен анализ на възхода и падението на руските олигарси с отделни глави за Гусински и Березовски може да се открие в Хофман, *Олигарсите*.
5. Вж. <https://www.svoboda.org/a/26840571.html>.
6. Вж. <http://ko.ru/articles/7317>.
7. Разследване от 2014 г. на интернет сайта rbc.ru картографира собствеността на НМГ. Поради това че споменатите компании и индивиди отказват да коментират, авторите предпочитат витиевати фрази като „компании, контролирани от Юри Ковалчук“. Разследването твърди, че още трима влиятелни магнати от вътрешния кръг на Путин също имат дялове в НМГ. Става въпрос за братята Ротенберг, Геннадий Тимченко, както и за Путиновия дългогодишен приятел – музиканта Сергей Ролдугин. Вж. <https://www.rbc.ru/business/17/11/2014/5468ae40cbb20f2878362373>. Вж. също Maria Lipman, Anna Kachkaeva, Michael Poyker, *Media in Russia: Between Modernization and Monopoly* [Медиите в Русия: Между модернизацията и монопола], в: Daniel Treisman (съст.), *The New Autocracy: Information, Politics and Policy in Putin's Russia* [Новата автократия: информация и политика в Путинова Русия], с. 159-190 (Brookings Institution Press, Washington, DC, 2018).
8. Вж. <http://www.forbes.ru/ekonomika-opinion/vlast/63087-otdelno-vzyatyi-telekanal>. Според една оценка към края на 2013 г. НМГ де факто контролира 11 от най-големите руски телевизионни канали, или 60% от телевизионната аудитория, както и 80% от рекламните приходи. *The New Times*, 2 декември 2013, http://www.newtimes.ru/articles/detail/74981?sphrase_id=237051.
9. Вж. www.rbc.ru/technology_and_media/31/03/2016/56fcf20c9a7947dd35dbd00f?from=main.
10. *Банк Россия* придобива ВИ (бившето *Видео Интернационал*) през 2010 г. Вж. www.vedomosti.ru/business/articles/2010/06/28/video-interneshnl-smenil-hozyaev.
11. Вж. <https://www.forbes.com/profile/alisher-usmanov/#1f6d132f6e73>.
12. Вж. <https://www.rt.com/news/ria-novosti-overhaul-putin-960/>.
13. Вж. <https://www.rt.com/news/ria-novosti-overhaul-putin-960/>.
14. Според Наталия Синдеева, генерален директор на *ТВ Дождъ*, в своя пик аудиторията на *ТВ Дождъ* достига около 11 млн. зрители на кабелна телевизия. След като кабелните оператори прекратяват договорите си, аудиторията се свива до

EUROZINE

под 100 000 платени онлайн абонати. Вж. <https://vc.ru/story/23281-sindeeva-interview>.

15. Вж. <https://www.levada.ru/2018/10/22/kto-oni-lyudi-pokoleniya-z/>.

16. Вж. <https://www.ft.com/content/37fd60b8-66b4-3b38-9286-4e7062c45229>.

17. Вж. <https://www.levada.ru/2019/08/01/21088/>.

18. Вж.

<https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/09/09/810759-eho-moskovskih-protestov?fbclid=IwAR3obnLLok8zuMC4UxcZ6HAR6uwxtZF5wkgxtXZ8esiWS3vO5wRkWi3pXWE>.

19. Вж.

<https://slate.com/technology/2018/04/russian-internet-in-chaos-because-of-telegram-app-ban.html>.

20. Вж.

<https://www.themoscowtimes.com/2019/02/12/russia-moves-grant-government-power-shut-down-internet-explained-a64470>.

21. Вж. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2019/10/01/82182-kak-nam-ne-otklyuchat-internet>.

22. Вж. <https://www.levada.ru/2019/10/09/edinyj-den-golosovaniya-3/>.

23. Вж.

<https://ovdinfo.org/articles/2019/09/16/moskovskoe-delo-kto-eti-lyudi-i-za-chto-ih-sudyat-gid-ovd-info>.

24. Например в края на 2018 г. списанието *Ню Йорк Таймс*, което вече изпитва финансови трудности и е принудено да спре печатното си издание, е глобено с непосилните 22 милиона рубли (около 300 000 евро). Вж. <https://www.svoboda.org/a/29570089.html>.

25. Вж. <https://www.levada.ru/2017/08/22/16440/>.

26. Вж. <https://www.levada.ru/2019/08/01/21088/>.

27. Вж.

<https://www.novayagazeta.ru/articles/2017/04/04/72027-raspravy-nad-chechenskimi-geyami-publikuem-svidetelstva>.

28. Вж. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/10/22/78289-povar-lyubit-poostree>.

29. Вж. <https://7x7-journal.ru/about/portal>.

30.

Вж.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10219521650341337&set=a.1714988723998>

EUROZINE

[&type=3&theater.](#)

31. Вж. https://www.youtube.com/channel/UCMCgOm8GZkHp8zJ6l7_hIuA.

32. Вж.

<https://www.nytimes.com/2019/06/11/world/europe/russia-golunov-drug-charges-dropped.html>.

33. Вж. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/russias-half-full-glasnost>.

Published 25 May 2020

Original in **English**

Translation by **Георги Медаров**

First published in **Osteuropa 10-12/2018 (German version); Eurozine (English version); Critique&Humanism 1/2020 (forthcoming) (Bulgarian version)**

Downloaded from eurozine.com (<https://www.eurozine.com/%d1%81%d0%b2%d0%be%d0%b1%d0%be%d0%b4%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b8%d0%b7%d1%80%d0%b0%d0%b7%d1%8f%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b5-%d0%b2-%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b8%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b8%d1%8f%d1%82/>)

© Maria Lipman / Osteuropa / Critique&Humanism / Eurozine